

Bir Adlandırma Sorunu: Abhaz mı Abaza mı?

Murat Paşsu

Kafkasyalılarla ilgili etnik adlandırmalar hem bu konunun çok karmaşık olması hem de Türkiye’de etnik meselelerin mümkün olduğunca üzerinin örtülmek istenmesi nedeniyle birçok kişinin zihninde hala yerine oturmadı. Sovyetler Birliği’nin dağılması, kurulan ilişkilerle birlikte Kafkasya’nın daha yakından tanınmasını sağladı. 1991’den sonra başlayan ve hala devam eden bu süreç hem Türkiye’de daha önce adı duyulmamış halkların adlarının duyulmasını sağladı, hem de önceden bilinen etnik adların kullanımında ve bizzat Kafkasyalıların kendilerini tanımlamalarında değişikliklere yol açtı.

Türkiye’deki Kafkasyalı nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Abazalar da bu karmaşadan nasibini aldı. Türkiye halkının çoğunun belleğinde, ne kadar tanındığı şüpheli olsa da “Abaza” bir etnik grubun adı olarak yer alır. Kendilerini adadillerinde öyle adlandırmaları da bu ad hem Abazaların kendileri tarafından hem de diğer Kafkasyalılar tarafından benimsenmiştir. Bir de daha çok yazılı literatürde rastlanan “Abhaz” ve “Abazin” vardır. Türkiye’de yaşayan etnik grupları Afrika’daki kabilelerden daha az tanıyan Türkiye medyası, 1992-93 yıllarında Abhazy ve Gürcistan arasında yaşanan savaş sırasında Türkçeye ‘Abaz’ ve ‘Abhaza’yı da kazandırdı.

Bugün bu adların her birini bir yerlerde duyabilirsiniz. Bu coğrafyada eskiden beri bilinen ve kullanılan “Abaza” ise artık bazı kesimlerde tercih edilmez oldu. Dışarıdan bakanların algılamasındaki ve adlandırmasındaki karışıklık bir yana, Abazaların kendileri de bu konuda fikir birliği içinde değiller.

Benim kullanmayı tercih ettiğim adlarıyla Abazalar, tarihin bilinen ilk dönemlerinden beri bugün Abhazy olarak bilinen ülkede yaşayan bir Kafkas halkıdır. Bu halkın eski Roma, Bizans, Arap, Rus ve Türk kaynaklarında geçen tarihi adı da “Abaza” veya bunun biraz değişik şekilleridir. Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında eskiden beri bu adla tanınırlar.

Kafkas halklarının bilinen adlarının çoğunlukla dışarıdan, başkaları tarafından verildiğini, her topluluğun kendisini ve komşusunu farklı bir adla adlandırdığını da belirtmek gerek. Abazalar kendilerini “Apsuva”, vatanları Abhazy’yı da “Apsnı” olarak adlandırır. Gürcüler Abazaları “Aphazi”, Svanlar “Mibhaz”, Çerkesler de “Azeğa” veya “Azığa” olarak adlandırır.

Tarihi bilgilere göre, Moğollar Kafkasya’dan çekildikten sonra, 13. ve 14. yüzyıllardan itibaren Karadeniz kıyısının ve Abhazy’nın dağlık bölgelerinde yaşayan Abazaların bir kısmı Kafkas dağlarını geçerek Kuzey Kafkasya’ya, Çerkeslerin ve Karaçayların yaşadığı Kuban bölgesine yerleşti. (Bugünkü Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti toprakları). Bu grup Çerkesler (Kabardeyler) tarafından “Bashağ”, Nogaylar ve Karaçaylar tarafından “Altı Kesek Abaza” olarak adlandırıldı. Yazılı literatüre ise daha çok, Osetlerin verdiği iddia edilen “Tapanta” adıyla geçtiler. 19. yüzyıl başında bu Abaza

grubu altı prene bağı altı boydan oluşuyordu: Loolar, Biberdler, Dudarukolar, Kılıçlar, Geçler ve Cantemirler.

Diğer bir nüfus hareketi 17-18. yüzyıllarda oldu. Yine Abhazy'a'nın dağlık bölgelerinden bir grup dağları aşarak, yüzyıllar önce gelen soydaşlarıyla aynı bölgeye yerleşti. Bunlar, dağlık bölgede yaşadıklarından dolayı diğer Abazalar tarafından verilen "Aşharuva" veya "Şkaravua" (Dağlı) adını korudular ve bu bir etnik ada dönüştü. Aşharuvalar Tam, Kızılbek, Şahgirey (Çegrey), Barakay, Bağ vd. boylarından oluşuyordu.

Bu nüfus hareketleri sonucunda Abazalar coğrafi olarak iki gruba ayrılmış oldu. Farklı adlandırmalar da buna bağlı olarak ortaya çıktı. Gürcülerin Abhazy'a'daki komşuları Abazalara verdikleri "Aphazi" adı Ruslar tarafından "Abhaz" olarak benimsendi. Kuzey Kafkasya'daki Tapanta (Bashağ) ve Aşharuva grupları ise "Abaza" adını korudular, fakat o da Rusçada milliyet adlarının sonuna eklenen bir takıyla "Abazin" olarak yerleşti. Çarlık döneminde ortaya çıkan ve Sovyetler Birliği'nin "milliyetler politikası"yla iyice yerleşen bu ayrım sonucunda "Abhazlar" ve "Abazinler" akraba fakat ayrı iki halk olarak kabul edildi.

Yani Abhaz ve Abazin Abazaların iki grubuna Rusçada verilen adlardır. Abhazy'a'daki Abazalar "Abhaz", Rusya'ya bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde yaşayan Abazalar "Abazin" olarak adlandırılır. Rusça aracılığıyla geçtiği Batı dillerinde de genellikle böyle kullanılır. Türkçede ise yüzyıllardır var olan "Abaza" adı böyle bir ayrım içermez. Ancak 1950'li yıllardan itibaren yayınlanmaya başlayan Kafkas dergileri aracılığıyla, o zaman bu konuya kafa yormayan yazar ve çevirmenler "Abhaz" ve "Abazin" adlarını Rusçadan Türkçeye ithal ettiler. 90'lı yıllardan itibaren Kafkasya'dan bilgi akışının artmasıyla birlikte "Abhaz" ve "Abazin" kullanımı daha da yaygınlaştı. (İtiraf etmeliyim ki ben de birçok çeviride böyle kullandım). Ancak son zamanlarda bu adlar anlamlarından farklı şekilde, çoğu kişinin de genellikle farkında olmadığı şekilde tutarsızca kullanılmaya başladı. Özellikle son yıllarda derneklerin bültenlerinde, dergilerinde ve ilgili kişilerin ağzında 'Abhaz'ın Abaza ile eşanlamlı kullanıldığını görüyoruz. Oysa Abhaz sadece Abhazy'a'da yaşayanlara verilen isimdir (ki o da Türkçede değil) ve Kuzey Kafkasya'daki Abazaları kapsamaz.

Küçük bir çevre dışında halkın kullanımına henüz girmeyen "Abazin" adına gelince, Türkçede bu şekliyle kullanmak en başta bir dil yanlışlığıdır. Birçok dilde olduğu gibi Rusçada da milliyet isimlerinin sonuna bazı takılar gelir; bunların en yaygınlarından biri de '-in'dir. Rusçada Tatarin, Gruzin (Gürcü), Lezgin, Dargin, Kabardin, Osetin, Abazin olan halk adları başka bir dile takısıyla birlikte geçmez (geçmemelidir).

Abazaların kendi içindeki adlandırmalar da ayrı bir konudur. Kendilerine verdikleri "Apsuva" adı Kuzey Kafkasya'daki Abazalarda, özellikle Tapantalarda yoktur; kendi dillerinde kendilerini yine "Abaza" olarak adlandırır. Apsuva adı muhtemelen zamanla kaybolmuştur; Aşharuvalarda ise son zamanlara kadar korunduğuna dair izler vardır. Abhazy'a'daki Abazalar (Apsuvalar) Kuzey Kafkasyalı soydaşlarını topluca "Aşuva" diye adlandırır. Türkiye'de ise bu konuda bir karışıklık var. Orta Anadolu'daki (özellikle Uzunyayla'da) Aşharuvalar kendilerini Aşuva saymazlar, sadece Tapantaları

Aşuva kabul ederler. Muhtemelen Abhazya'dan kuzeye yerleşmeden önce kullandıkları terminolojiyi sürdürmektedirler. Kuzeyli Abazalarla Apsuvaların birlikte yaşadığı daha batıda ise (Eskişehir, Bilecik, Bursa) kullanım farklıdır. Burada 'Aşharuva' bir topluluk adı olarak bilinmez; Apsuvalar dışındaki bütün Abazalar 'Aşuva'dır.

Türkiye'de Abazaların iki grubunun da Kafkasya'dakinden daha fazla nüfusu vardır. 1860-70'lerde Osmanlı topraklarına Abhazya'dan gelen Abazalar (Apsuvalar) Anadolu'nun batı ve orta bölgelerine (İzmit, Adapazarı, Düzce, Bolu, Bursa-İnegöl, Kütahya, Bilecik ve Eskişehir'e) yerleştiler. Kuzey Kafkasya'dan gelen Abazalar (Aşuvalar) ise köylerini İç ve Orta Anadolu'da kurdular (Bilecik, Eskişehir, Samsun, Amasya, Tokat, Yozgat, Sivas, Kayseri, Adana). Bu ikinci grup içinde büyük çoğunluğu Aşharuvalar oluşturur; Tapanta (Bashağ) köylerinin sayısı bütün Türkiye'de onu geçmez.¹

Son yıllarda 'Abaza' yerine 'Abhaz'ın tercih edilmesinin bir nedeni de, birçok kişinin hoş bir anlamı olmayan 'abazan'ı 'abaza' ile karıştırmasıdır. Bunun elbette psikolojik etkisi vardır. Fakat bu, Abazaların bir halk olarak tanınmasıyla ortadan kalkacak bir durumdur ve bunun için ondan vazgeçmek yerine yaygınlaştırmaya çalışmak gerekir. Birkaç yıl önce Lale Müldür'ün Radikal İki'de yaptığı patavatsızlığı ve gelen tepkiler üzerine gazetenin özür dilemek zorunda kaldığını hatırlayın. Şimdi en azından medya bunu öğrendi. Böyle bir durumla karşılaştığınızda karşınızdakine 'Abaza'nın 150 yıldır bu ülkede yaşayan bir halkın adı olduğunu ve biraz saygılı olmayı öğrenmesi gerektiğini söyleyebilirsiniz.

Sonuç olarak 'Abaza' hem tarihi, hem de Türkçeye yerleşmiş karşılığı olarak bu halkın ortak adıdır. Kafkas halklarında nadir görülen bir durum, bir halkın tamamının tek bir adla adlandırılması gerçekleşmişken bunu tersine çevirmenin gereği yoktur. Bu ayırım zaten halkın dilinde değil, daha çok yazar-çizerlerin, dernekçilerin ağzında ve kaleminde. Bu sadece bir dil sorunu değil aynı zamanda kendini tanımlama sorunudur.

Nart, İki Aylık Düşün ve Kültür Dergisi

Kafkas Dernekleri Federasyonu Yayın Organı

Sayı 51, Eylül-Ekim 2006

---

¹ Kafkasya'da, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde 13 Abaza (Aşuva) köyü vardır. 2002 sayımına göre bütün Rusya'da Abazaların toplam nüfusu 37.942 kişidir (Rusya'da yaşayan 'Abhazlar' dahil değil). Abazalar Rusya'nın yok olma tehdidi altında olan halklarının yer aldığı 'Kırmızı Kitap'a girdiler. 1999 yılında çıkan "Rusya Federasyonu'nun Az Nüfuslu Yerli Halkları" yasası ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde Kasım 2001'de çıkan "KÇC'de Az Nüfuslu Yerli Abaza Halkının Haklarının Teminatı" yasası Abazaların durumunda bir değişiklik yaratmadı. Sadece, kuruluşu 2007'de tamamlanacak bir 'Abaza rayonu' oluşturulması kararı alındı.